

Tjenestejenter og hushjelper i Wessels gate 15

På slutten av 1800-tallet og fram over på 1900-tallet var Wessels gate og Meyerløkka et middelklassestrøk, midt mellom øst og vest, noe som også uttrykte seg i hvor vanlig det var å ha tjenestejente i huset.

Plantegningen som ble innlevert da Wessels gate 15 ble byggemeldt i 1865 viser at alle "Familiebequemlighedene", selv den minste i 1. etasje i portoppgangen, var planlagt med et pikeværelse ved siden av kjøkkenet. I de første årene ser det også ut til at pikeværelsene har vært befolket med – nettopp piker. Folketellingen fra 1875 viser at det den gang var ti kvinner i tjenete i gården. Likevel hadde tre hushold ikke tjenestejente, mens to hushold til gjengjeld hadde både barnepike og stuepike!

De mest velstående i gården på dette tidspunkt synes å være familiene Dybwad og Jacobsen. 27 år gamle Jacob Dybwad arbeidet i Centralbanken hvor faren var direktør. Han var gift med to år yngre Alice. Sammen hadde de en sønn, Thomas, som var under et år. De hadde to tjenestejenter, Johanne Gurine Sørensen, 23 år gammel og fra Mandal, og 18 år gamle Emma Christine Olsen fra Sverige. Manufakturhandler Severin Jacobsen var 35 år og gift med fem år yngre Anna. Som det andre paret hadde også Severin og Anne et nyfødt barn, datteren Borghild. I tillegg til den lille familien besto dette husholdet av ammen Mathilde Wærner fra Kristiania og tjenestejenta Lina Olsen fra Skedsmo.

Vi kan anta at Familiene Dybwad og Jacobsen har bodd i gårdens fineste leiligheter – de to hjørneleilighetene i henholdsvis 2. og 3. etasje. Det er i den siste av disse at museet har innredet "Et dukkehjem – 1879", Nora og Torvald Helmers hjem. Henrik Ibsen har utstyrt familien Helmer med barnepiken Anne Marie og stuepiken Helene, så sammenligner vi Helmers med Dybwads og Jacobsens, ser vi at her ligger fiksjonen og virkeligheten nær opp mot hverandre.

25 år senere, omkring forrige århundreskifte, var antallet tjenestejenter redusert i Wessels gate 15: Det var fire i 1899, tre i 1900, fem i 1901 og bare en i 1902. I leiligheten i 2. etasje i hovedoppgangen, der museet har innredet hjemmet til den fiktive familien Ødegaard, "Ein ny heim i ei ny tid – 1905", bodde i disse årene kontorsjef Hakon Hanssen og kona Jenny. De hadde en leieboer, kadett Egil Nastvold, og tjenestejenta Alvilde Kristensen fra Høland. I 1902 hadde Hanssen mistet sin stilling og kvittet seg med tjenestejenta. Det skulle gå 20 år til det igjen bodde en tjenestejente på dette pikeværelset. Det var i 1921 da enkefru Kaspara Olsen ansatte 26 år gamle Ragna Olsen fra Fredrikstad som hushjelp, som det nå het.

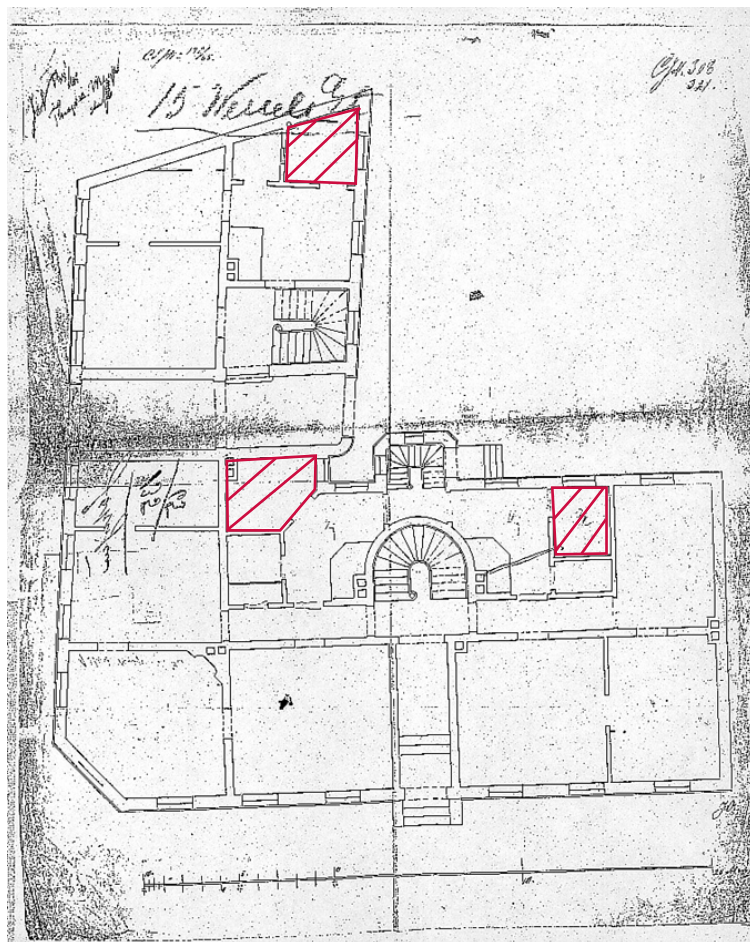
Mellom 1910 og 1920 hadde ingen hushold i gården tjenestejente. I mellomkrigstiden finner vi noe få hushjelper, men fra 1940 var det slutt.

Morten Bing, seksjonsleder

Wessels gate 15, 1897. (Foto: Oslo Bymuseum)

Byggemeldingstegning for 1. etasje i Wessels gate 15, 1865. (Pikeværelsene skravert i rødt.)

Tjenestepiken

i hverdag og fritid

Pikeværelsene i Wessels gate 15 befinner seg i leilighetene "Et dukkehjem – 1879" og "Ein ny heim i ei ny tid – 1905". Titter vi inn i pikeværelset i "Et dukkehjem - 1879", ser vi at det lille rommet er ment for to tjenestepiker som deler en uttrekkseng, mens pikeværelset i 1905-leiligheten er innredet for en pike. De to leilighetene gir bilder fra en tid da befolkningen i Kristiania vokste voldsomt, og det samme gjorde antall tjenestepiker. Helt til tjenesteyrket forsvant omkring 1940, var det et typisk kvinneyrke, først og fremst for unge kvinner.¹ Hvem var de og hvordan var det å være tjenestepike i Kristiania i disse årene?

Vindu mot bakgården

De to pikeværelsene i Wessels gate 15 er nok ganske typiske for pikeværelser flest i gårder som ble bygd i Kristiania i andre

halvdel av 1800-tallet: et knøttlite rom innenfor kjøkkenet med vindu mot bakgården. I den muntre romanen Vi som går kjøkkenveien blir jenta i stadig skiftende tjenesteforhold vist inn i et "lakserødt" – eller en sjelden gang et "gallegrønt" – værelse. Rommet var som et penal, og innboet var så enkelt som mulig:

Foruten den lille rustne mur- og nagelfaste tingest som skulde bety ovn, bestod innboet av en furutræs kommode, en pinnestol, før omtalte patentseng, et stativ til vaskevannsfat og et speil hvis eneste misjon måtte være å avvenne fra speiling.

Dette kunne like gjerne vært en beskrivelse av pikeværelset i 1905-leiligheten i Wessels gate 15. Det er et langt smalt rom, skjønt noe mer tiltalende innredet. Begge pikeværelsene i gården er malt i den lyse rødfargen som ser ut til å gå igjen: "Veggene var malt med lyserød søtsuppe", minnes en kvinne om pikeværelset i hennes barndomshjem på begynnelsen av 1900-tallet, "en farge jeg ikke har tålt å se siden". Her satt hennes barndoms tjenestepiker i tur og orden "med kommodene sine og sydde hardangersøm". Men de gjorde så mye mer: "Som barn har jeg aldri redd en seng eller vasket et gulv".²

Den triste innredningen var det vertskapet som sto for. Kommoden derimot tilhørte som regel jenta selv og fulgte med på lasset fra ett tjenesteforhold til det neste. I kommoden oppbevarte hun personlige eiendeler, som hardangersømmen eller utstyret som hun arbeidet med i ledige stunder. For de fleste jenter som vokste opp på 1800-tallet strakte tjenestetida seg fra konfirmasjonen til de giftet seg. Drømmen var med tid og stunder å få sitt eget hus og hjem, og da var det viktig å ha utstyret i orden.

I sine arbeider fra midten av 1800-tallet observerte Eilert Sundt at unge menn i lavere sosiale klasser ikke nødvendigvis falt for kvinnelig ungdom, ynde og skjønnhet, men snarere så seg om etter et "kvindfolk" som både var en dyktig husmor, kokkekone og budeie, ja, hun måtte være med "at bygge hus og at samle til hus". Men som Eilert Sundt påpeker, vi må ikke av den grunn tro at gutten tok jenta bare fordi hun hadde samlet seg gryte og bakstefjel og sengeklær, nei, gutten satte pris på disse tingene fordi de vitnet om "pigens sparsommelighed og virkelyst og husholderiske anlæg – egenskaber, som han ifølge hele sin stilling nødvendigvis må agte såre høit".³ Slik sett kan vi si at ekteskapsmarked og arbeidsmarked hang sammen og at tjenestetida var en form for investering som skulle sikre framtida. Tjenestetida var en læretid og en forberedelse til ekteskapet. I tjenesten fikk

Pikeværelset i leiligheten fra 1905 i Wessels gate 15. (Foto: A.L. Reinsfelt, NF.)

Fra pikeværelset i leiligheten " Et dukkehjem - 1879" i Wessels gate 15. (Foto: Anne-Lise Reinsfelt, NF.)

unge jenter kunnskaper og ferdigheter som var nødvendig for å kunne styre eget hushold.

Men tjenestetida var så mye mer. Den var også ungdomstid. For den nykonfirmerte jenta var det en tid for å komme seg ut, se seg om i verden og få med seg den moroa som hører ungdomstida til. Tjenesten gjorde det mulig å bli kjent med annen ungdom i vide kretser; kanskje knyttet hun bånd med den hun senere skulle gifte seg med. Særlig var det byene som trakk unge jenter til seg, og noen av dem flyttet inn på pikeværelsene i Wessels gate 15.

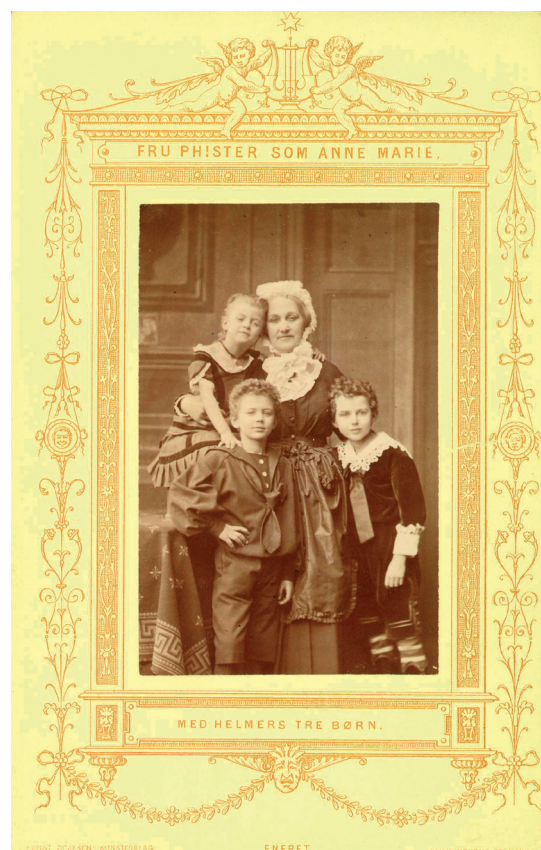
Kristiania – "den unge piges by"

I løpet av 1800-tallet gikk en stadig større strøm av unge jenter fra landsbygda til Kristiania. Mot slutten av århundret var det stor overvekt av unge kvinner i hovedstaden; byen fikk et særpreg som kvinneby og innflytterby, og ikke minst som en ung by. I den delen av befolkningen som var i 20-årsalderen gikk det i 1890 hele 139 kvinner på 100 menn.⁴ Det er ikke uten grunn at Kristiania ble kalt "den unge piges by".⁵

Tjenesteyrket var det klart viktigste kvinneyrket i hovedstaden. I 1875 utgjorde tjenestepikene 46 prosent av den yrkesaktive kvinnelige befolkningen. De fleste av husholdene i Wessels gate 15 hadde tjenestepike, men ingen hadde mer enn to piker. Dette var ganske typisk for Kristiania som helhet. Folketellingen i 1875 viser at nesten hvert fjerde hushold i byen hadde tjenestepike, men tjenerstaben var ikke stor. Sytti prosent hadde bare en tjenestepike, 20 prosent hadde to, og 10 prosent hadde tre eller flere.⁶

Bare de meste velstående husholdene i hovedstaden hadde råd til flere tjenestefolk. Som i Wessels gate 15 måtte de fleste nøye seg med en såkalt "kokke-enepike". Dette var vanlig

Louise Phister som barnebiken Anne Marie sammen med Helters tre barn i Henrik Ibsens drama "Et dukkehjem" fra premieren på Det Kongelige Theater i København i 1880.

overalt i Europa. En "maid-of all-work", "Mädchen für alles", "bonne à tout faire" gjorde alt arbeidet i huset under oppsyn av husmoren. Samtidig var det status å ha mer enn en pike. Skolevenninner konkurrerte om hvem som var "finest": "Hvor mange piker har dere da? Bare én! Vi har to vi!".⁷

Enepikene hadde lav lønn, var som regel unge og var sjelden født i byen. Størsteparten av tjenestepikene i Kristiania i 1875 var unge innflytterjenter. Hele 80 prosent var under 30 år, og gjennomsnittsalderen var vel 25 år. Over halvparten kom fra nærområdene Aker, Follo og Romerike. Nær en tredjedel kom fra andre småbyer, helst på Østlandet, og noen få kom fra utlandet, som oftest Sverige.⁸

Også i Wessels gate 15 satte unge innflytterjenter sitt preg på gården. Bortsett fra en amme som tjente hos familien Jacobsen var ingen av tjenestepikene født i Kristiania. De kom fra bygdene i nærheten: Maridalen (Aker), Asker og Skedsmo, fra Toten og Elverum eller fra småbyene Moss og Mandal. To tjenestepiker kom fra Sverige, nærmere bestemt Silbodal og Holmedal i Värmland. Vi finner også spor av at jenter søkte seg til folk de kjente fra hjembygda. Helmine Evensen tjente hos en handelsborgerfamilie som i likhet med henne kom fra Ås sogn på Toten.

Med ett unntak var alle tjenestepikene i Wessels gate 15 unge, fra 17 til 27 år. Den eldste var 40 år og tjente hos en enkefrue. De fleste sluttet i tjenesten når de giftet seg, som regel i slutten av 20-årene. Men noen forble ugifte hele livet. Mang en "gammel pige" tjente trofast i samme hushold i år etter år. Men hva når hun ble for gammel og skrøpelig til å utføre sitt arbeide? Var hun heldig, fikk hun bli i familien livet ut. Andre endte på fattighuset, mens noen forsøkte å klare seg som best de kunne med de beskjedne midlene de hadde spart opp. Fra 1905 fikk gamle piker som trofast hadde tjent sitt herskap plass på Tjenestepigehjemmet i Kristiania.

To hushold i Wessels gate 15 skilte seg ut. Det ene hadde amme og det andre barnepike i tillegg til tjenestepiken. Ammen var 27 år gammel, fra Kristiania og ugift. Hun må altså nylig ha fått et barn utenfor ekteskap. Dette barnet hadde hun ikke hos seg. Det kan være at hun hadde satt det bort til oppfostring slik mange ugifte mødre gjorde, men vi må også ta i betraktning at dødeligheten for barn født utenfor ekteskap var høy på denne tida. Tidligere på 1800-tallet hadde det vært relativt vanlig å bruke amme, men i 1875 var de på vei ut. Overlege Schönberg ved Fødselsstiftelsen i Kristiania mente grunnen var frykt for sykdom og dårlig påvirkning. De fleste ammer hadde jo vært "letsindig med mandfolk".⁹

Etter hvert som ammene forsvant, gjorde barnepikene sitt inntog. Om formiddagen var byens parker fylt av barnepiker som trillet barnevogner. Og barnepikene tiltrakk seg soldater. Mang en god borgerskapsfrue beklaget seg over at parkbenkene til stadighet var opptatt av barnepiker og soldater. For barnepiken var den daglige trilleturen en luke i hverdagen som kunne brukes til å forene det nyttige med det behagelige. Hun kom seg ut, traff andre barnepiker, og fant seg kanskje en kjæreste. Men pikenes dager hørte stort sett andre til.

Det daglige arbeidet

I byen kom innflytterjentene til en fremmed verden. De utførte ikke arbeid i den næringen som husholdet baserte seg på økonomisk, slik de var vant til fra landsbygda, men gjorde isteden det vi vil kalle husarbeid. Forventningene til renslighet og orden var høye, og de hadde en underordnet stilling. Idealet var at husmoren ikke selv skulle gjøre husarbeid, men overlate det til piken.

Dagen kunne starte med at tjenestepiken "ga mor kaffe på sengen, børstet klær og pusset sko og smurte skolematen".¹⁰ Bak disse tilsynelatende enkle gjøremålene lå det mye arbeid. Henrikka Høegh Schmidts Veiledningsbok for tjenestepiker og unge husmødre fra 1912 gir god oversikt over alt som måtte gjøres før piken var klar til å servere morgenkaffen. Fru Schmidt ser det som selvsagt at tjenestepiken skulle stå opp før alle andre. Det hun trengte burde hun ha satt fram kvelden før. Kaffekjele og havregrøt skulle stå klar på komfyren, sukkerkoppen være fylt og kopper, tallerkener, kniver, glass og skjeer lagt ferdig på et brett: "smør rullet i kuler, skivet paa asjetter eller pakket sirlig ned i smørkanden". Dette var ikke bare for å få frokosten raskere på bordet. For mye uro i huset kunne vekke familien.

Først måtte piken tenne lys, ovner og kjøkkenkomfyren, sette over kaffekjele og havregrøt og dekke frokostbordet. Innimellom skulle sko pusses og klær børstes. Husk å rengjøre skoene for søle først, formaner fru Schmidt. Vask deretter fingrene og børst tøyen: "Se efter, at De ikke legger klærne i vandsprut, melkedammer eller andet urent paa bænker og

T.v.: To tjenestepiker som baker kaker. (Foto: Gustav Borgen)
T.v. under: Tjenestefolkene Dagmar Bergquist og Agathe Nielsen i hushjelpdrakter. Oslo, 1890 - 1910. (Foto: NF)

Middagen måtte være ferdig til middagspausen midt på dagen da "far" kom hjem fra sitt arbeid og barna fra skolen. Middagen besto gjerne av flere retter: suppe, fisk eller kjøtt servert med poteter, grønnsaker og saus, og dessert til slutt. Varme retter krevde varme tallerkener. Fru Schmidt har gode råd for hvordan piken skal klare å holde både mat og tallerkener varme på en petroleumskomfyr. Aftensmaten var som oftest litt enklere: te og smørbrød. Men var det varm mat, måtte tallerkenene varmes som ved middagen. Under matlagingen skulle piken helst ikke forlate kjøkkenet. Maten kunne bli "utskjemt" om hun lot den koke og steke uten tilsyn. Før maten ble servert, måtte piken skifte til rent forkle og oppvarningskappe. Etter alle måltider skulle alt som var brukt vaskes opp og ryddes tilbake på sin vante plass. Kjøkkenet måtte alltid holdes rent og pent og ryddig. Og når hun trett og sliten ville stupe i seng, var fru Schmidt der med en formanende pekefinger: "Glem ikke at vaske Dem godt, før de gaar til sengs".

På en vanlig hverdag i en bygård som Wessels gate 15 var baktrappa fylt av travel virksomhet. Men samtidig mente fru Schmidt at herskapet måtte kunne forlange "at det huslige arbeidet gaar mest mulig stilfærdig for seg":

Smeld ikke dørene, tal dæmpet, syng ikke. I bare ubetænksomhet hænder det, at pikene gir sig til at tralle og syng, men det er baade tankeløst og taktløst. Man vil gjerne se blide venlige ansigter, men selv senere paa dagen kan man ikke til hvilkensomhelst tid la sig forstyrre av sang og høirøstet passiar ute fra kjøkken og ganger.

bord". Det ville være "en skam for pikene" om herskapet fikk klærne mer flekket tilbake enn de var da de ble sendt ut. Det var mye annet å passe på også. Duken på frokostbordet måtte ikke være krøllet eller henge for langt ned på den ene siden. Kaffe og varm mat skulle være "sirlig anrettet" og måtte for all del ikke serveres halvklunken.

Så snart frokosten var unnagjort, var det å ta fatt på andre gjøremål i et hus der mye av det vi ser som selvsagt ikke fantes: "Hjemme hos oss sto parafinlampene i rekke og rad på den lange kjøkkenbenken hver morgen. Lampene skulle pusses og fylles og nye veker skulle skiftes inn, et tidkrevende, kjedelig arbeide."¹¹

I følge Henrikka Høegh Schmidt var dette et arbeid som krevde stor nøyaktighet. Lampene skulle skrur fra hverandre og settes sammen igjen. De måtte for all del ikke komme i kontakt med mat, og kjøkkenbenken måtte dekkes med papplate, voksdug eller aviser. Når lampene var satt tilbake på plass, skulle sengetøy luftes og sengene res opp, oppvasken tas, trappene feies og skures, støv tørkes, tepper rengjøres med en fuktig klut og gulv vaskes i røkeværelse, soveværelse, stue, spisestue, entre, kjøkkengang og W.C. Spyttebakken på røkeværelset og nattpottene i soveværelsene måtte tømmes og rengjøres, og alle værelser – inkludert pikeværelset – måtte luftes godt ut.

Enkelte dager skulle tøy legges i vann, det skulle vaskes og skylles og henges til tork, det skulle repareres og ruller, stoppes og strykes. Alle leilighetens værelser, trapper og ganger skulle etter tur få en mer grundig rengjøring.

Tjenestepikene skulle ikke høres; de skulle holde seg i kulisene, i baktrappene, i kjøkkenet som i likhet med pikeværelset vendte mot bakgården. I de representative værelsene mot gaten skulle "herskapet" vise seg fram. Baktrappa gjorde det mulig å holde de ulike funksjonene i huset skilt. Forsyninger kom opp baktrappa, som koks, petroleum, is og matvarer, og i baktrappa løp tjenestepikene når de hadde et ærend i bakgården, i vaskekjelleren, på tørkeloftet eller ute i byen.

Wessels gate 15 var en moderne bygård for sin tid og hadde innlagt vann. Det var det ikke alle bygårder som hadde, og da var det tjenestepiken som måtte ta på seg åket og begi seg til vannposten. Det var ikke lite vann som trengtes i et hushold til oppvask, rengjøring og kroppsvask, for ikke å snakke om klesvask. I mange byer ble vannposten et møtested for tjenestepikene etter middagsoppvasken. Vannbæring var et tungt arbeid, men ser samtidig ut til å ha vært en kjærkommen anledning til å komme seg ut av huset og treffe andre. Det samme gjaldt nok ærender i byen.

For ei jente fra landet var det sikkert mye å se på i storbyen Kristiania! Kanskje kikket hun lengselsfullt på fristende butikkvinduer med elegante hatter eller drakter, eller stoppet litt for å betrakte det yrende folkelivet som utfoldet seg i gatene før hun skyndte seg tilbake. Det ble ikke sett på med blide øyne om hun var ute og fartet til stadighet. Arbeidet måtte

Musikkpaviljongen ved
Karl Johans gate,
Oslo 1924.
(Foto: A.B. Wilse.)

passes! Fru Schmidt er nok en gang ute med en formanende pekefinger: "Blir De sendt erender, maa De huske at hente det som trænges i byen paa én gang". Det var ikke nødvendig å bruke to vendinger til det som kunne gjøres i en!

Herskap og tjenere

Henrikka Høegh Schmidts veiledningsbok tyder på at møtet mellom byfruer og bygdejenter ikke alltid gikk like knirkefritt. Jenter som kom til byen reagerte på at fruene ikke tok del i arbeidet på samme måten som husmødrene på landet. Særlig merkelig syns de det var at husmoren ikke en gang gjorde det arbeidet som ga prestisje for matmoren i den kulturen de selv kom fra, som for eksempel matlaging. De reagerte også på at barna vokste opp med liten kontakt med sin mor, og mange syntes rent ut at de fine byfruene forsømt barna sine.¹²

Byfruene på sin side var heller ikke fornøyde. Stillingsannonserne viser at den ideelle pike var ung, fra landet og hadde gode anbefalinger. Hun skulle være "brav", ordentlig, flink, pålitelig, villig, flittig, snill, proper og ordensvant. Klager fra husmødre tyder på at det var vanskelig å finne tjenestepiker som oppfylte alle disse forventningene. Isteden måtte de ta til takke med piker som etter deres mening led av "Løshed, Slaphed og Mangel på Regelbundenhed, der ... bringer Uhygge og økonomisk Tab i det daglige Husliv". Dessuten var de så ustadige! Det var stor gjennomstrømming av tjenestepiker i husholdet. Ikke før var piken ansatt, før hun krevde attest og ville slutte igjen.¹³

Klagene om ustadighet følger tjenestejenter langt bakover i tid. Det var ikke vanlig å tjene lenge på samme sted. På de fastsatte flyttedagene om våren og høsten hadde det alltid vært en strøm av jenter som ville bytte tjeneste. Dette kan ses som uttrykk for et ungdommelig behov for avveksling, men like gjerne som et ønske om å få variert erfaring. Noen ville skaffe seg erfaring som budeie; andre igjen ville til prestefruen en tid for å lære matstell. Klagen fra husmødrene i byene om upålitelige og ustadige piker kan kanskje også ses som

uttrykk for at tjenestepikene ikke lenger var like villige som før til å finne seg i en underdanig stilling.

Når pikene annonserte etter post ser vi at de på sin side ønsket seg tjeneste i et stille hus med lett stell, og i en vennlig og hyggelig familie. Ikke alle fikk det. Mange fikk en misfornøyd husmor som stadig fant ting å utsette på arbeidet, og andre erfarte at det tette huslivet i en byleilighet kunne by på andre problemer. Den uskyldige og troskyldige jenta fra landet som blir forført av herren eller sønnene i huset er et tema i talløse romaner fra slutten av 1800-tallet. I Constance Ring av Amalie Skram klarer ikke herren i huset å motstå den unge fristende tjenestepiken som sover innenfor døra til pikeværelset. En god tjenestepike var tjenestevillig, ydmyk, føyelig og underdanig. Hvem var hun til å sette herren på plass?

Nå var det nok ikke så vanlig som vi kan få inntrykk av at tjenestepiker ble forført av herren i huset. Og det finnes også lysere bilder av forholdet mellom herskap og tjenere. Enkelte ganger kunne det oppstå et nært vennskap mellom husmor og tjenestepike. Ikke minst ble barn ofte nær knyttet til sine ammer og barnepiker, og i voksen alder har de hatt mange gode minner om barnepikene sine.

Arbeidsforhold og fritid

Fra klokka 6 om morgenen til leggetid holdt tjenestepiken på så å si uten pauser. Så sent som i 1937 viser en undersøkelse fra Oslo at mange hushjelper arbeidet mer enn 12 timer om dagen, og noen så mye som 15 timer.¹⁴ Selv om det var flere tilløp til fagorganisering og krav om bedre arbeidsvilkår og bedre lønn for tjenestepiker, var det vanskelig å få gjennomslag. Det var heller ikke fastlagt hvor mye fritid de skulle ha: "Piken hadde aldri en hel fridag. Hver onsdag var det 'dueslepp' om ettermiddagen, og annenhver søndag etter middagsoppvasken".¹⁵

I 1938 undersøkte Statistisk Sentralbyrå arbeidsforholdene for tjenestepiker, og fant at halvparten av jentene som

ble spurt hadde fri annenhver søndag, 30 prosent hadde fri hver tredje søndag, og 15 prosent hver søndag.¹⁶ De færreste hadde altså fri en hel dag, og mange slapp kanskje ikke fra før langt ut på ettermiddagen. Ofte var det svært mye som skulle gjøres før piken kunne ta fri og ekstra mye rydding og oppvask dagen etter. Tjenestepikene måtte glede seg over de få fristundene de hadde. Men når arbeidet var ferdig, var det ut på byen!

I alle norske byer vrimlet det av tjenestepiker på friettermiddagene. Glade jenter spaserte fram og tilbake. Nå var det deres tur til å innta gatene, og i Kristiania var det mange fornøyerer å være med på. Mange tjenestepiker skyndte seg av sted på søndagsettermiddagene for å høre på militærmusikken ved musikkpaviljongen ved Nationaltheatret; en "gratisfornøelse med tradisjon". Den hadde gjort stor lykke i en rekke år, og samlet en mengde mennesker. Og etter at musikken var slutt benyttet nok mange tjenestepiker anledningen til å ta seg en sving oppover og nedover Karl Johan.

Karl Johans gate var Kristianiaborgerskapets promenadegate framfor noen. På den daglige middagspromenaden spaserte byens belevne herrer og elegante damer fram og tilbake mellom Universitetet og Grand for å se og bli sett. Men på søndagsettermiddagene hørte promenaden tjenestepikene og arbeiderungdommen til. "Flokke af Gutter og Gjenter drev op og ned fjasende og leende", skrev Hulda Garborg i romanen *Et frit forhold* fra 1892. "Men fine folk var ikke at se".

Byens muligheter

Dårlig lønn, lange arbeidsdager, liten fritid. Hva var det som trakk så mange jenter til byen? Til langt inn på 1900-tallet fikk de færreste jenter utdanning ut over folkeskole, og måtte ut for å tjene til livets opphold. I byene var det et nærmest umettelig behov for tjenestepiker. Noen søkte seg nok til byen fordi de trodde de kunne få et bedre liv enn i hjembygda. Kanskje ønsket de å få mer variert erfaring? De ville lære matlagning, anretning og oppvartning, finere vask og søm eller "fransk" stryking.

Eventyrlyst og behov for spenning trakk nok også mange jenter til byen. Tjenesteyrket hørte ungdomstida til, og byene hadde stor overvekt av unge mennesker. Noen tenkte kanskje at muligheten for å treffe en passende ektemann var større i byen enn i hjembygda. Dessuten var det så mange fornøyerer å bruke den knappe fritida til. Byen hadde tivoli og varietéforestillinger og dansesaler. Fra 1900 kom kinoen som et nytt og spennende underholdningstilbud. Her kunne tjenestejenter fortape seg i filmens fantasiverden, eller ha stevnemøter med sin utvalgte.

Kanskje vel så viktig som fornøyerer var alternativene til tjeneste som åpnet seg i byene, også for jenter. I utgangspunktet kom de fleste til byen for å søke tjeneste, men de oppdaget snart at det var muligheter for å få seg annet arbeid. Etter et år eller to i skiftende hushold, var det mang ei jente som heller ville prøve seg som fabrikkjente, butikkjomfru, restaurantjomfru eller kanskje på telefonsentralen. Lønnen var høyere og arbeidsforholdene mer ordnet. Pikeværelset

ble byttet ut med losjiet og et friere liv der fruen ikke kunne legge seg opp i hva hun brukte fritida til.

Kari Telste, førstekonservator

Kilder og litteratur

Boo, Sigrid 1930: *Vi som går kjøkkenveien*. Oslo

Garborg, Hulda (1892) 1993: *Et frit forhold*. Oslo.

Kjeldstadli, Knut 1994: *Den delte byen. Fra 1900 til 1948*. Oslo bys historie. Bind 4. Oslo

Myhre, Jan 1990: *Hovedstaden Christiania. Fra 1814 til 1900*. Oslo bys historie. Bind 3. Oslo

Minneoppgave fra Oslo, 1981, nr 80, kvinne f. 1897: *Norsk folke-minnesamling*, Universitetet i Oslo

Schmidt, Henrikka Høegh 1912: *Veiledningsbok for tjenestepiker og unge husmødre*. Kristiania

Skram, Amalie (1885) 1979: *Constance Ring*. Oslo

Sogner, Sølvi og Kari Telste 2005: *Ut og søkje teneste – historia om tenestejentene*. Oslo

Sundt (1855) 1975: *Om Giftermaal i Norge*. Oslo

Telste, Kari 2002: *Den unge Piges By. Promenaden på Karl Johan og den frigiorte unge kvinne i Kristiania i årene omkring 1900*. Kvinneforskning I-2002

Thorsen, Liv Emma 1993. *Det fleksible kjønn. Mentalitetsendringer i tre generasjoner bondekvinne 1920-1985*. Oslo

Noter:

- 1) Innholdet i denne artikkelen bygger i stor grad på Sogner, Sølvi og Kari Telste 2005: *Ut og søkje teneste – historia om tenestejentene*. Oslo
- 2) Minneoppgave fra Oslo, 1981, nr 80, kvinne f. 1897. Denne kvinnen vokste opp på Majorstua, og har skrevet mye om tjenestepikene i hennes hjem.
- 3) Sundt (1855) 1975:319.
- 4) Myhre 1990: 398-400.
- 5) Telste 2002.
- 6) Sogner & Telste 2005:50.
- 7) Minneoppgave fra Oslo, 1981, nr 80.
- 8) Sogner & Telste 2005:54.
- 9) Sogner & Telste 2005:59-62.
- 10) Minneoppgave fra Oslo, 1981, nr 80.
- 11) Minneoppgave fra Oslo, 1981, nr 80.
- 12) Thorsen 1993:82-83.
- 13) Kjeldstadli 1990:90-91.
- 14) Kjeldstadli 1990:89.
- 15) Minneoppgave fra Oslo, 1981, nr 80.
- 16) Sogner & Telste 2005:139.